ليکوال: سيد محمد فضل الله بخاري
ژباړن: زاهد خليلي

۲۱ نومبر ۲۰۱۴

لومړۍ نړيواله جګړه

(د انساني تاريخ د لومړی وحشي جګړې له عبرته ډک تاريخ)

۱۰

ختيزه جبهه

په ختيزه جبهه کې د روسيې او جرمني تر منځ يوه پراخه سيمه پرته وه، چې د جګړې يو پراخ ډګر يې جوړ کړی وه، دلته پولينډ د ۲۳۰ ميلو په اوږدوالي او ۲۱۰ ميلو په لنډوالي مساحت درلود، د وارسا کلا د وسټولا د سيند په غاړه پرته وه.

روسيې غوښتل، چې د وارسا له لارې په جرمني باندې حمله وکړي؛ خو شمال کې يې ختيزه پروسيا او جنوب کې يې ګليشيا خنډ وه، روسي فوځ بايد په ختيزې پروسيا يا هم په ګليشيا باندې ولکه ټينګه کړې وای؛ ځکه د ختيزې پروسيا او ګليشيا له لارې د استريا-هنګري فوځ کولای شول، چې په روسي فوځ باندې حمله وکړي او له منځه يې يوسي.

ددې حالت نه د وتو لپاره روسي فوځ دواړو خواوو ته قوي کلاګاني جوړې کړې وې او خپل فوځ يې د وارسا په جنوب کې نه وه ځای په ځای کړی، دلته د اورګاډي پټلۍ نه وه او نه هم ښه جوړ سړکونه موجود ول، همدا وجه وه، چې جرمني فوځ د ستونزو سره مخ وه.

بلخوا جرمني او استريا-هنګري هم د خپلو سيمو د ساتلو لپاره قوي کلاګاني جوړې کړې وې، روسي فوځ په خوراک، څښاک او پوښاک کې ډېر کمزوری وه.

د ۱۸۹۰ ز کال د پلان له مخې چې جرمني به په فرانسه باندې د حملې کولو څخه مخکې په ختيزه جبهه کې روسيه له مينځه وړي، هغه يې پريښود او د شيلفن د پلان له مخې لومړی يې د فرانسې سره جګړه وکړه او وروسته يې د روسيې پر ضد د جګړې پلان جوړ کړ، ددې پلان له مخې جرمني به د شپږو اونيو دننه فرانسه له منځه وړي او روسيې ته به متوجه کيږي، په دې وخت به روسيه نه شي کولای، چې د خپل سست حرکت په وجه په جرمني باندې حمله وکړي.

روسيې او استريا-هنګري د جګړې لپاره دوه پلانه درلودل، د روسيې لومړی پلان دا وه، چې جرمني به په ختيزه جبهه کې د روسيې سره جګړه کوي او روسي فوځ به د هغوی سره ورو ورو جنګيږي او شاته به راځي، تر څو جرمنيان داسې يو ځای ته راولي، چې هلته پرې يوه قوي ځوابي حمله وکړي.

دویم فکر دا وه، چې جرمني به په لویدیزه جبهه کې په فرانسي باندې حمله کوي او روسي فوځ به په همدې وخت کې د ختیزې پروسیا له لارې ځان برلین ته رسوي.

د استریا-هنګري لومړي پلان د روسیې سره د جګړې اړیکه نه درلوده، د استریا-هنګري درې فوځونه به په سربیا باندې حمله کوي او درې نور فوځونه به یې په سرحد کې د روسي فوځ څخه د پولې د ساتنې لپاره ولاړ وي، دویم پلان یې په یوه وخت کې د سربیا او روسیې پر ضد د جګړې پلان وه او همدغه پلان یې عملي کړ، ددې پلان له مخې دوه فوځونه به د سربیا سره په جګړه وي او څلور نور فوځونه به یې د روسیې سره.

د ټینن برګ جبهه

روسیه د خپل دوست فرانسې نه د دفاع لپاره ناارامه وه، جګړه چې پیل شوه؛ نو د روسي فوځ مشر ته معلومه شوې وه، چې جرمني په فرانسي باندې حمله کړې ده، په دې وخت کې یې دویم پلان په نظر کې ونیوه او روسیې خپل ۲۰ لکه فوځ د جرمني د پولې سره ځای پر ځای کړ.

په ختیزې پروسیا باندې د حملې لپاره یې لومړی فوځ د جنرال پاول رنین کیمپف او دویم فوځ یې د جنرال الیګزنډر رسام سنووکي په مشرۍ باندې روان کړ، د دواړو فوځونو مشري د جنرال ائیون ژهلین سکائیکي په لاس کې وه.

هغه خپل فوځ ته امر وکړ، چې ځان زر تر زره د جرمني پولې ته ورسوي او حمله پرې وکړي، د اګست په ۱۷ د جنرال رنین فوځ د سرحد نه واوښته، د پلان له مخې د جنرال سنووکي فوځ به پنځه ورځې وروسته د پولې څخه اوړي، جنرال رنین ته امر شوی وه، چې خپل فوځ باید شمال او ختیځ ته ورسوي او جنرال سنووکي ته یې ویلي ول، چې د هغه شاته باید روان وي.

په ختیزه جبهه کې د جرمني د فوځ مشري د جنرال پریټ وتز په لاس کې وه، دده د پلان له مخې باید روسي فوځ پروسیا ته ننوځي او بیا پرې ناڅاپه حمله وکړي او د پروسیا څخه یې وباسي، ددې څخه مخکې لومړي ګروپ مشر جنرال هرمن وان فرینکویز د روسیې د لومړي فوځ د مخکې تګ مخه نیولې وه، روسي فوځ ته یې زیات ځاني او مالي زیان اړولی وه، د جنرال فرینکویز دا حمله پر ځای وه؛ خو بلخوا د جنرال پریټ وتز د پلان سره په ټکر کې وه.

دا وخت د جنرال پریټ وتز لپاره ډېر ارزښتناک وه؛ ځکه هغه پوهیده چې پنځه ورځې وروسته به د روسیې دویم فوځ د جنرال سنووکي په مشرۍ رارسیږي، ده غوښتل، چې د پنځو ورځو دننه باید د روسیې دویم فوځ د پروسیا څخه بیرون کړي او د جنوب له لارې راتلونکي دویم روسي فوځ ته ځان چمتو کړي؛ خو جنرال رنین پرمخ روان وه، ترڅو ځان د جرمني پولې ته ورسوي.

د اګست په ۲۰ جنرال پریټ وتز د یوې قوي حملې امر وکړ؛ خو بشپړه بریا یې ترلاسه نکړه؛ مګر څه نا څه یې ترلاسه کړل، په همدې ورځ جنرال پریټ وتز ته خبر ورکړل شو، چې د جنرال سنووکي دویم فوځ هم ختیزې پروسیا ته داخل شوی دی؛ نو هغه خپل فوځ ته د وستولا د سیند خواته د شاته تګ حکم وکړ.

په همدې حالاتو کې جنرال پریټ وتز د خپلې دندې لرې کړای شو او پر ځای یې تقاعد شوی جنرال پاول وان هیډن برګ او جنرل ایرک ایف ډبلیو لیوډ نډروف د حالاتو د کنټرول لپاره ولیږل شول، دواړو جنرالانو فوځ په دوه جبهو باندې تقسیم کړ، هغه د جنرال رنین فوځ چې شمال لویدیځ کې وه، تقریباً محاصره کړ او پاتې د جنرال سنووکي لومړی فوځ یې د شمال، جنوب او نږدې سیمو کې د ټنین برګ سیمې سره نږدې یوه تنګ ځای ته راوسته، دلته د جرمني فوځ د دښمن فوځونه محاصره کړل.

قوي جګړه وشوه، د اګست د ۳۱ پورې د روسيي د ۱۵۰۰۰۰ فوځ څخه يوازې ۱۰۰۰۰ فوځ ژوندی پاتي شو، جرمني فوځ ستره بريا وګټله، يوازې د ۱۰ څخه د ۱۵ زره پورې جرمني فوځ په جګړه کي برخه واخيسته، روسي جنرال اليګزندر سام سونووکي ډېر مايوسه شو او په همدې حالاتو کي يي ځان وژنه وکړه.

د ميسيورين، ګليشيا او د پولينډ جبهه

روسي جنرال لومړی فوځ د دويم فوځ مرستي ته راوغوښته؛ خو د رسيدو څخه مخکي جرمني فوځ دويم فوځ له منځه وړی وه، روسي لومړی فوځ بيرته خپلي جبهي ته ولاړ، د بالکانو د بحيرې څخه تر د ميسيورين د جهيل پورې روسي فوځونه ځای پر ځای کيدونکي وه؛ ځکه جنرال سکايي پوهيده، چي جرمنی فوځ به په وارسا باندی حمله کوي، استريا-هنګري هم د جرمني نه دا غوښتل، چي په وارسا باندې حمله وکړي، تر څو د دښمن نظر د ګليشيا څخه واوړي او وارسا ته متوجه شي.

خو، ددې څخه مخکي جرمني فوځ بايد د جنرال کيمپف فوځ له منځه وړی وای، د سپتمبر په ۱۰-۹ د جرمني فوځ روسي فوځ د لائک په سيمه کي شا تګ ته اړ کړ، جنرال کيمپف د مخکينی جګړې له ويرې خپلو فوځونو ته د شاته تګ امر وکړ.

خو، په همدې حالاتو کي جنرال کيمپف يوه ځوابي حمله وکړه، چي په جګړه کي جرمني فوځ ته زيات زيان ورسيده، روسي لومړي فوځ په ۵۵ ساعتونو کي ۵۵ کيلومتره شاته ولاړل او خپل روسي سرحد ته داخل شول، وروسته جرمني فوځ روسي فوځ ته زيات زيان ورسوه.

په دې ډول په درې اونيو کي جنرال هيډن برګ، ليونډروف او فرينکويز ختيزه پروسيا د دښمن نه خلاصه کړه او هم يي زيات زيان ور واړوه، بلخوا روسانو جنرال کيمپف د سپتمبر په ۱۷ له دندې ګوښه کړای شو او جنرال نيکولای روسکي يي مشر وټاکه؛ ځکه د کيمپف د نا اهلی په اړه شکايتونه شوي وه.

کله، چي د جنرال سکايي فوځونه د ختيزې پروسيا څخه پر شا کيدل، په همدې وخت کي نور روسي فوځ د جنرال نيکولايي په مشرۍ د استريا د ګليشيا سيمي ته داخل شو، په مقابل کي يي د جنرال کونريډ استريايي فوځ د سربيا او روسيي په جبهو کي په جګړه بوخت وه.

جنرال کونريډ دلته دوه غلطی وکړې، لومړی هغه خپل زيات فوځ يي د سربيا د جبهي څخه روسي جبهي ته راوغوښته او دا فوځ ډېر وروسته ور ورسيده، چي په دواړو جبهو کي يي خپل قوت ته زيان ورسوه، بله ستره جنګي غلطي يي دا وه، هغه فکر کاوه، چي روسان به د ريبلن-خولم له خوا حمله کوي؛ نو دوه برخي فوځ يي هلته واستوه او پاتي فوځ يي د ليمبرګ نه مخکي سرحدي سيمو ته د دفاع لپاره وليږه، بلخوا جنرال نيکولايي په ليمبرګ باندې د حملې امر وکړ.

د دواړو فوځونو معلوماتي سرچيني ډېرې کمزورې وې، د اګست په ۲۳ د روسيي څلورم فوځ د استريا د لومړي فوځ سره په جګړه شو او جګړه پيل شوه، جنرال کونريډ روسي فوځ شاته وتمبوه، د اګست په ۲۵ جنرال کونريډ خپل فوځ ته امر وکړ، چي په زيموسک او ماروو باندې حمله وکړي، ددې موخي لپاره يي خپل فوځ د ليمبرګ نه ماروو ته راوغوښت، جګړ د سپتمبر د لومړی نيټي پورې روانه وه، چي د استريا فوځ په کي لږه بريا ترلاسه کړه.

د اګست په ۲۶ روسي فوځونو په ليمبرګ باندې حمله وکړه، په جګړه کي جنرال کونريډ ميدان پريښود او د شا تګ امر يي وکړ، د سپتمبر د ۲۶ پورې د استريا فوځ ۱۰۰ ميله شا تګ کړی وه او ۳۵۰۰۰۰ فوځيان يي وژل شوي وه.

روسي فوځ بريا خپله کړه او د جرمني د سيليسيا سيمي ته د ننوتو لاره يي پر مخ خلاصه شوې وه، جنرال هيډن برګ ته امرونه کيدل، چي استريا ته فوځ وليږي او د سپتمبر د ۲۸ پورې يي د مرستي لپاره نوی فوځ جوړ کړ.

د روسانو د حملې د مخنيوي لپاره جنرال هيډن برګ غوښتل، چې په وارسا باندې حمله وکړي، د اکتوبر په ۹ نهم فوځ وسټولا ته ورسيده، هلته جنرال نيکولايي د جرمني د فوځ د حرکت څخه خبر شوی وه؛ خو د جرمني نهم فوځ لا هم مخ پر وړاندې روان وه.
د اکتوبر په نيمايي کې جرمنی فوځ د وارسا څخه يوازې ۱۲ کيلومتره لرې وه؛ خو قوي روسي فوځ او د اسټريا-هنګري کمزروي ته په کتو سره جرمني فوځ خپله حوصله له لاسه ورکړه او د نومبر په لومړی نيټه يې د حملې څخه لاس واخيست او خپل مرکز ته راغی.

د بالکانو جبهه

د جګړې په پېل کې اسټريا پر سربيا باندې درې قوي حملې وکړې، چې سربيا په خپل قوت سره په شا وتمبولې.
د جګړې په پېل کې بلغاريه بې طرفه وه؛ خو د اکتوبر په ۱۹۱۴-۱۴ ز کال يې په جګړه کې د داخليدو اعلان وکړ، ددې څخه مخکې د اسټريا لپاره په سربيا باندې د حملې يوازې شمالي او لويديزې سرحدې پولې خلاصې وې، دلته د دانيوب، ساوا او ډرينا سيندونه بهيدل او د غرونو يوه اوږده سلسله پرته وه، چې همدا د حمله کوونکي فوځ لپاره خنډ ول.
د سربيا جنرال ريډومير پوټنک د دفاعي جګړې پريکړه کړې وه او سيندونه يې خپله لومړی جبهه ګرځولې وه، خپل فوځ يې په ختيځ ځای پر ځای کړی وه، فوځ يې نوی تخنيک او نوې وسلې نه درلودې.
د اګسټ په ۱۲ د اسټريا په ۱۹ برخو باندې ويشل شوي فوځ د سربيا پر ضد جګړه پېل کړه، دويم فوځ د شمال او پنځم او شپږم فوځ يې د لويديځ لخوا جګړه پېل کړه، په مقابل کې يې د جنرال پوټنک سره يوازې ۱۲.۵ برخې فوځ وه، چې په دريو فوځونو باندې ويشل شوی وه، د اګسټ د ۱۵ پورې د اسټريا يوه ګروپ فوځ سيبک په خپله ولکه کې راووست او پنځم فوځ د سربيا فوځونه د جاډر سيند پورې شا تګ ته اړ کړل.
خو، په دا بله ورځ جنرال پوټنک يوه قوي ځوابي حمله وکړه، د اسټريا فوځونه يې بيرته خپلې پولې ته ورسول، په دې سره اسټريا ماته وخوړه، جنرال اسکر وان پوټيورک د خپل فوځ پ مشری او د ارتباط په ټينګولو کې په بشپړه توګه ناکام شوی وه، د ۱۹ برخو څخه يې يوازې ۸ برخې فوځ د جګړې ډګر ته راوسته، د اسټريا د فکر برعکس د سربيا او روسيې فوځ ډېر قوي او چټک وه.
د سپټمبر په ۸ جنرال پوټيورک يوه بله حمله پلان کړه، ددې پلان مطابق فوځ به يې د ډرينا او ساوا څخه سربيا ته داخليږي، په لومړيو کې يې بريا ترلاسه کړه؛خو د سپټمبر په ۱۶ د سربيا لخوا يوه قوي ځوابي حمله وشوه، د اسټريا فوځونه يې اړ کړل، چې بيرته خپلې پولې ته ولاړ شي، د سربيا فوځ بيرته دفاعي حالت ونيوه.
د نومبر په ۵ جنرال پوټيورک په سربيا باندې دريمه حمله وکړه، بريا يې ترلاسه کړه، د نومبر د ۱۵ پورې جنرال پوټيورک وال جيوو په خپله ولکه کې درلود.
د سربيا فوځ يوه قوي ځوابي حمله وکړه، د دسمبر د ۳ او ۹ تر منځ يې د اسټريا فوځ شا تګ ته اړ کړ، د دسمبر د ۱۵ پورې د اسټريا فوځ خپل سرحد ته رسيدلی وه، د جګړو دا سلسله ډېره خونړی وه، په همدې وخت کې د سربيا ۶۷ کلن جنرال پوټنک د خپلو فوځونو د منظمولو لپاره بيا پلان جوړ کړ.
د روسي فوځ لخوا په ګليشيا باندې د ولکې وروسته د اسټريا لخوا په سربيا باندې حملې کول د مؤقت وخت لپاره ودريدې، د اپريل د ۱۹۱۵-۱۵ پورې ۷۰۰۰۰ سربيايي فوځيان او ځيني عام خلک د ټائفس د ناروغی له امله مړه شول.

د ترکيي جبهه

د اګست د ۲ د تړون له مخې ترکيه د مرکزي ځواکونو د مرستې لپاره جګړې ته چمتو وه، په لومړی نړیواله جګړه کې د ترکيي د داخليدو وجه انګلستان وه، ترکيي د بيړيو د جوړولو پيسي ورکړې وې؛ خو انګلستان جوړې شوې بيړی بيرته ترکيي ته نه ورکولې، ددې حالت څخه جرمني ګټه پورته کړه او دوه بيړيو مرسته يې د ترکيي سره وکړه او ترکيه يې د مرکزي ځواکونو څخه د ملاتړ لپاره چمتو کړه.

د کاکيشيا په جبهه کې ترکي فوځ د جنرال حسن عزت په مشری د روسي فوځونو سره جګړه کوله، د ترکيي د جنګ وزير انور پاشا د جګړې پلانونه جوړول او جنرال حسن عزت پلې کول او د هغه غلطی يې اصلاح کولې، د انور پاشا د پلان له مخې روسي فوځ ته بايد د مخکې تګ اجازه ورکړل شي، تر څو د ترکيي سيمې ته داخل شي او د داخليدو سره سم به ترکان ځوابي حمله کوي، په همدې دوران کې به د روسي فوځ اړيکه د نور فوځ سره پريکوي او راغلی فوځ به يې په بشپړ ډول له منځه وړي.

دغه پلان د اوړي موسم لپاره ښه وي؛ خو د ژمي په موسم کې چې د حرارت درجه د فارن هايټ منفي ۲۰ ته ښکته راځي او هم قوي طوفان ورسره مل وي، په دې وخت کې دغه پلان د پلي کيدو وړ نه وي.

ترکي مشرانو کولای شول، چې ۱۵۰۰۰۰ فوځيان د جنګ ډګر ته راولې، بلخوا د روسي فوځ شمېره ۱۰۰۰۰۰ تنه وه، جنرال حسن عزت وکولای شول، چې يوازې ۹۵۰۰۰ فوځ د جنګ ډګر ته راولي، د دواړو خواوو څخه زيات فوځيان ووژل شول، د ناروغانو سره د مرستې د مناسب نظام په نه درلودلو سره د مرګ کچه نوره هم زياتيده.

د جګړې په دوران کې ترکي فوځ د سختو لارو، طوفانونو او واورې سره مخ شو، په غريزه سيمو کې د مخکې تګ په وجه يې د يوه ګروپ د ۸۰۰۰ تنو څخه ۴۰۰۰ تنه ووژل شول، د جنرال حسن عزت ۲۵۰۰۰ فوځ يوازې د صفونو د جوړولو په وخت کې له منځه ولاړ.

د ۱۹۱۴ ز کال د دسمبر په ۲۹ روسي فوځ بريا ترلاسه کړه، د جنرال حسن عزت د ۹۵۰۰۰ فوځ څخه يوازې ۱۸۰۰۰ فوځ پاتې شو، په دې جګړه کې ترکي فوځ ته زيات زيان ورسيده.

بلخوا ميزوپوتاميا ته د انګليسانو ننوتل هم پيل شوې وې، د انګلستان هندي افسر د اينګلو-پرشين د تيلو د کمپنی د ساتنې لپاره د انګليسانو څخه د مرستې غوښتنه کړې وه، چې په دې يو غونډ فوځ ور روان شوی وه، بحرين ته ورسيده او د اکتوبر په ۲۳ انګليسي حکومت د بصرې د نيولو حکم ورکړ.

په يوه سخته جګړه کې، چې د نومبر په ۲۲ رامنځته شوه، په دې جګړه کې ۴۸۹ هندي او انګليسي فوځيان ووژل شول او د ترکانو څخه يې بصره ونيوله، د همدې ځای څخه انګليسانو په نورو عربي هيوادونو کې داخلي اختلافاتو او پاڅونونو ته پوکی ورکوه.

نور بيا